

**Стефан Саранеделчев, съдия в Окръжен съд – Стара Загора (1992-2012),
заместник-председател на Окръжен съд – Стара Загора (1995-2009).
Мargarита Саранеделчева, съдия в Окръжен съд – Стара Загора (1992-2016).**

**Не може да упражняваш съдийската и прокурорската работа, ако не си
принципен човек**

Мargarита и Стефан Саранеделчеви

Стара Загора, 31. 03. 2017 г.

Кажете най-напред по нещо за себе си, как се ориентирахте към тази професия?

М.С.: Моята ориентация стана по линия на свако ми. Той беше юрист в Ямбол и ме насочи да кандидатствам да следвам специалността “право“. Вървеше ми литературата и историята. Приеха ме и така тръгнах по този път. Нещата си дойдоха на мястото, поне аз така мисля. И бях доволна. Особено към съдийската работа имах интерес и ми провървя. През 1992 г. ме повика тогавашният председател на Окръжен съд – Стара Загора Димчо Дандов. Познавахме се като юрисконсулти, сметнал е вероятно, че имам качества и... 24 години стана, през които бях съдия в този съд. И съм работила с голямо удоволствие. Трудностите отделно. Но работата ни е прекрасна като материя.

А при вас как се случи изборът?

С.С.: Нямам никакви роднини-юристи. Аз съм от техническо семейство: праядо ми, дядо ми, баща ми са техници, при това много добри, и ме насочиха към тогавашния елитен техникум по механотехника и електротехника в Казанлък. Аз съм казанлъчанин и държа на това много. Не ми се ходеше, ама така или иначе... Той бе едно от трите учебни заведения в България, обявени по онова време за образцови. Учителите ни бяха повечето инженери, завършили на Запад преди 9-ти септември 1944 г. Това са други неща. Но ме влечаха обществените науки: история, география, литература. Завърших, реших да кандидатствам, приеха ме право и така станах юрист.

Вашиите родители как приеха този избор? Не ви ли се разсърдиха, че не продължавате семейната традиция.

С.С.: Не, не. Много добре го приеха. Може би прецениха, че това ми са способностите. Или пък, че има предопределение – и аз понякога съм си мислел, че има предопределение, което ориентира човека... Аз съм благодарен, че ме е насочило

така. Защото иначе може би щях да бъда един стругар или инженер. Баща ми, който имаше съученик, приятел много добър, първият ректор на Габровския технически университет ми казва: “Дай да те уредим там да следваш. Инженерство“. Можеше да стане, ама не, не исках. Господ си знае работата.

Правото тогава имаше ли този престиж, както по-късно?

С.С.: Когато кандидатствахме, кандидат-студентите за специалността „Право“ бяха изключително много – 5000 души за 180 места. Ние с Маргарита сме състуденти. Заедно сме учили четири години. В различни групи бяхме, но от втората година на студентството бяхме приятели и като завършихме, се оженихме. Само един факултет имаше по него време. Вече трябва да го обясняваме, защото не се знае от младите. Само в София, в СУ “Св.Климент Охридски“ имаше Юридически факултет. До 90-та година бе така.

Аз, понеже съм от този университет, знам. И, не зная вие как мислите, но ми се струва, че не са необходими толкова юридически факултети в България, както сега. Професията не печели от това.

М.С.: Никак! Ние страдахме от това. То се усети в работата ни, какви хора вече работят.

С.С.: Напълно сме съгласни, защото го виждаме, от много години. Ние двамата сме от тези хора, които не мълчат, не се примиряват – аз в по-младите години, тя в по-възрастните. Сега на по-стари години аз по се примирих, по гледам нещата... но тя е непримирима и до този момент.

Като завършихме, по онова време, за да станеш съдия или прокурор, трябваше да си член на управляващата Българска комунистическа партия (БКП) или пък, най-малкото, да си от такова семейство, че и да не си още член на БКП, после ще станеш. Вярно е, че тук-там имаше изключения, но те потвърждаваха правилото. Ние не сме били такива и не можехме да станем нито съдии, нито прокурори. Адвокатурата бе уж по-свободна професия, но тя минаваше също през съответния окръжен комитет на БКП. Имаше там един административен отдел, който отговаряше за адвокатурата. Даже тя (*кима към М.С.*) – извинявай, че говоря вместо теб – кандидатства да стане адвокат. Отлично се справяше с работата си като юрисконсулт, но реши да стане адвокат. Подготви необходимите документи, подаде ги в Старозагорската адвокатска колегия, но минаха една-две години, не отговарят. Тя най-накрая си ги поиска обратно. Върнаха ѝ ги, като върху тях имаше резолюция, че от окръжния комитет на БКП писали “не”. Това е! За да станеш адвокат също се искаше одобрение от БКП.

Въпреки че след 1989 г. много от адвокатите, работели преди това говореха: “Ние бяхме адвокати, не бяхме съдии и прокурори, не бяхме партийна номенклатура”. Знаем как през 1991 г. голяма част от Втората софийска адвокатска колегия станаха депутати, министри и все това изтъкваха. Да, ама, за да станат адвокати, пак са минали през партийното одобрение.

М.С.: Аз мисля, че за мен характеристиката беше “несговорчива”... от този род беше етикетът. Не за професионалните ми качества. Може би не беше точно тази думата, но така звучеше. Тоест, не слушам, не се подчинявам. Такъв беше смисълът. Аз работех в железниците като юрисконсулт, там имаше щатен партиен секретар и той дал за мене тази оценка. И понеже не могат да ме привикат, да ми наложат като безпартийна как да постъпвам, ме определили като такава – човек, който не се подчинява, на когото не можеш да му се наложиш.

С.С.: А на тях им трябва послушни хора: послушни съдии и послушни адвокати. Защото, ако един адвокат стане адвокат на хора, за които съответният комитет няма добро мнение, този адвокат трябваше да слуша и да не ги защитава така, както трябва.

За нас оставаше юрисконсултската професия, но ние добре се справяхме. Аз, тъй или иначе, имах благоприятното стечение на обстоятелствата, че през 1984 г. бях избран за държавен арбитър. Не знам дали познавате тази институция. Тя съществуваше от 1951 до края на 1991 г. Гледаше всички спорове между юридически лица. Във всеки окръг (област) имаше един окръжен държавен арбитраж, а над тях, в София, като втора инстанция – Върховен държавен арбитраж. В тези арбитражи единствено щатът на ръководителя, наречен главен арбитър, бе номенклатура на БКП. Редовите арбитри в повечето случаи се избираха измежду състава на юрисконсултите в окръга и това ставаше по взаимно съгласие на работещите към дадения момент арбитри в съответния арбитраж. Така или иначе, насочили се към мен, поканиха ме. Аз дълго се колебаех, защото имах добра работа. Както и да е, реших да отида, станах арбитър. Осем години работих като държавен арбитър и след като закриха арбитражите, а работата им премина към окръжните съдилища, ме преназначиха за съдия в Окръжен съд – Стара Загора. А пък тя винаги е имала желание да бъде съдия. Малко след като избраха Дандов за председател на Окръжния съд и вече нямаше изискване за партиен ценз, той я покани.

Да ви върна малко към студентските години. Какви са спомените ви от студентството? Кои преподаватели си спомняте?

М.С.: Имахме знаменити преподаватели. Действително, колоси бяха. Витали Таджер, Борис Спасов, Михаил Андреев....

С.С.: Те бяха едно поколение от началото на века, някъде до 1911-12 г. родени, но бяха...

М.С.: ...хора, които се запомнят. А сега... когато откриха всички тези факултети, като чувам какви преподаватели, които не се явяват на изпити, как са ги изпитвали... просто настръхвам. Тогава и сега – качеството на преподаване и обучение е несравнимо. Нашите преподаватели бяха хора, които като си отворят устата, буквално ги гледаш със затаен дъх. Хора, които излъчват само мъдрост и знание. С тежест, достолепност. Запомнящи се завинаги. Живко Сталев ни беше преподавател... Трябва да ви кажа, че докато се пенсионирах през юни 2016 г. аз ползвах непрекъснато неговия учебник „Българско гражданско процесуално право“. Искам да кажа, „вся и всё“ е този учебник. Защото се оказа, че другите учебници, които по-късно излязоха, с цялото ми уважение към техните автори – бяха компилации. Разбираш го, особено ако си чел като нас, които до последно четяха теория. Младите колеги сигурно няма да повярват, че един човек, който ще се пенсионира, ще седне да чете учебници, обаче... ние държахме на това. Тая любов към знанието до края ни остана. Дано да не звучи помпозно, ама как да го кажа по друг начин.

С.С.: Така е. След 1989 г. се разбра кой, кой е от тези преподаватели. Едни се ориентираха към левите идеи, други към десните. Но за нас, техните студенти по онова време нямаше такова разделение. Ние всички ги уважавахме. Дори един Борис Спасов, който е бил секретар на Георги Димитров, бе един от големите законодатели по онова време, той по държавно право бе професор. Също го уважавахме, защото беше много добър. Александър Янков, който във Великото народно събрание бе от БСП депутат – по наше време преподаваше международно публично право, най-големият специалист, представител на България в ООН, посланик във Великобритания. Кой още? Лиляна Ненова по семейно право, Иван Ненов по наказателно право, Владимир Кутиков по международно частно право, Александър Кожухаров по облигационно право, също един от законодателите... Всички те са и юристи с международна известност.

М.С.: Ние се гордеем, че сме завършили тогава.

С.С.: А обстановката във факултета, какво да ви кажа: ние бяхме 180 отначало приети. На първата студентска бригада в началото на първи курс даже бяхме по-

малко, защото имаше някои, които бяха войници и не бяха уволнени от казармата още. Обаче до Нова година станахме близо 500 човека. Даже един преподавател, проф. Вълчо Цонев, по теория на държавата и правото, той бе много непосредствен, вика: “Абе, какво правите тука, на всяка лекция все повече ставате,” – запълнихме вече 272 зала, най-голямата в Университета. – “Ама как мислите, на изпита всички ще ви изрежа” (*показва с жест, смее се*). Така правеше.

Но откъде дойдоха всички останали?

М.С.: Бяха използвали една хитрина, подавали документи в Югославия, в юридическите факултети на Белград, Скопие и други техни градове, където ги приемали без изпит. И след това се прехвърляха също без изпит в нашия факултет. Други пък кандидатстваха в някои други висши учебни заведения, за които нямаше голям интерес и лесно се влизаше, например в Агрономическия факултет. Имахме и състудент, рекордьор на висок скок, който без изпит бил приет във Висшия институт по физкултура и във втори курс също без изпит дойде при нас. Той сега е крупен бизнесмен. Много такива хитрини имаше тогава, ама повечето от тях се прилагаха от софийнци, които използваша такива връзки. Между нас бяха на много видни хора децата. На генерали, разни партийни функционери, съдии във Върховния съд и т.н. Горедолу едно към едно бяхме народни деца и такива, които бяха от елита. Така бе и при следващите няколко випуска. Например две години след нас студенти-юристи бяха синовете на Тодор Живков и министър-председателя Станко Тодоров. Тези, които бяха от елита, обикновено идваха по втория начин. Много пъти не ги виждахме на изпити, не ги виждахме на лекции, не ги виждахме на бригади.

Е, това вече е безспорно доказателство, че наистина правото е било престижна специалност (смях).

С.С.: Ние като студенти с повечето от тях се разбирахме, но имаше някакво разделение между нас и онези от тогавашния елит, които все се считаха, че са над нас. Но това винаги го е имало... После в Съединените щати отишли след 89-та година. Чакай бе, защо не отидоха в Русия, която толкова хвалят – и тогава, и сега!?

А тогава вашите колеги-състуденти какво предпочитаха да работят, кое беше най-престижно сред студентите?

М.С.: Мисля, че към прокурорската професия. Това ги влечеше.

Но там се е отивало през гъста партийна цедка предполагам?

М.С.: Е да, ама всеки си мисли, че прокуратурата е най-престижна. Не знам защо е така... Едно време, дори когато ние започнахме работа, мисля, че правната

грамотност не е била толкова голяма. В едно населено място се считаше, че най-висшата работа е на прокурора. Това, съдии, това-онова... (*пренебрежителна гримаса*).

Защо?

С.С.: Ами, така беше... А пък, ако знаеха, че аз после като правих интервюта с разни стари юристи,¹ които са работили като прокурори, те казваха: “Над нас пък бяха следователи от милицията и те ни разпореждаха какво да правим, защото те държаха всичко в ръцете си. А пък ние само козирувахме.” Тъй, че прокуратурата... но такава беше настройката, че повечето искаха да станат прокурори. Тук-таме следователи. Такива като нас, които знаеха, че само юрисконсулти могат да станат, бяха малко.

Но следователите също са били юристи?

Да, да. И следователите, но те всички бяха военизирани, към милицията бяха. В прокуратурата имаше някой път по един-двама човека към районни прокуратури, които се занимаваха с детската престъпност. Те не бяха военизирани. Но около 1978-ма обединиха двете следствия. Тогава направиха единен следствен апарат: всички отидоха в милицията. Тях окончателно ги девоенизираха, когато приеhea Закона за съдебната власт 1994 г., септември месец. И се напълни пък тогава адвокатурата с много бивши ченгета и следователи, които като нямаха вече големите заплати и привилегии от МВР, напуснаха или се пенсионираха на млади години.

М.С.: Сега разбираме от публикувани в Интернет документи от Комисията по досиетата (съкратено казано) кой от тях какво е правил: оперативни работници, ръководещи офицери, вербували доносници, ... те станаха адвокати после масово. Напълниха адвокатурата. Ние работехме с много такива хора.

Вашето съсловие пак пострада – и от размножаването на юридическите факултети, и от тия преливания на кадри от една част на системата в друга.

С.С.: Имаше и нещо друго: някъде през втората половина на 70-те години дадоха възможност и на следващите в школата в Симеоново, която бе към МВР, и на тях да присъждат специалност право. А на онези, които са завършили преди това и не са юристи, им дадоха възможност да държат някакви приравнителни изпити в Юридическия факултет задочно и пак да завършат специалност право. Така че още

¹ Вж. Стефан Саранделчев, *111 юристи свързани със Старозагорска област: Чувството за справедливост – основен закон (интервюта, очерци, биографични справки)*. Стара Загора: изд. “Кота”, 2009.

оттогава започна разводняването на юридическата професия, по линия на тази школа на МВР, където влизаха без приемни изпити, само с протекции, директно изпращани от комитетите на БКП. И сега такива възпитаници са една част от членовете на Висшия съдебен съвет, много съдии във Върховния административен съд. И при нас има такива колеги, завършили школата, за която не може да се каже, че е истинско юридическо образование. Повечето от тях са даже не като Бойко Борисов да кажем, завършили специалност „Противопожарна техника“, а завършили по линията на комунистическата Държавна сигурност.

Да се върнем на вашия път: завършвате, има стаж. Как беше преходът от теорията към практиката, ако мога така да кажа? Имаше ли някакво стъписване?

М.С.: Не бих казала. Може би защото ние винаги сериозно сме подхождали, и като студенти, и после. С желание. Нямало е нещо, което да ни смущава, да ни пречи, да ни се вижда в повече, да ни е трудно... Сега, от доста време, формален е стажът, който преминава в съдилищата. Аз, понеже съм взискателен човек, като дойдеше при мен такъв стажант, му казвам какво трябва да прави – това са минимални изисквания: трябва да влезе в съдебно заседание и е желателно предварително да види какви са делата, да се запознае, да знае, че ще ги следи по друг начин в съдебната зала, когато е предварително запознат... На някои толкова трудно им се видя това нещо, уверявам ви, че повече не се мернаха! И си правете заключения какви юристи ни чакат, какви хора ще правораздават и какво ще става. Той изначало не иска да приеме работата! “Да-да,” да се шляе и да дойде и каже “Подпишете ми книжката.” Как ще ти подпиша книжката, аз за пръв път те виждам!?! На мен не го правеха, защото вече разбраха, че съм от лошите. Но намираха начин, винаги има такива, сговорчиви колеги, които подписват стажантските книжки без да са виждали стажанта. А после всички се оплакват от ниското ниво на младите юристи! Обаче, когато зависи от нас да спрем негативните неща, да възпитаеме младия човек, да го научим как правилно да работи, тогава се проявява необоснован либерализъм. Нещо повече: някои по-дългогодишни колеги научиха млади хора, младши съдии, на порочна практика – да прекратяват за съвсем незначителни неща делата в окръжния съд и да ги връщат в районния съд.

С.С.: Да. А му се води бройка, че еди-колко си дела е гледал.

М.С.: Само си помислете как страдат интересите на хората! Като знаете каква е продължителността на гледането на едно дело, докато човекът чака в районния съд, минава почти една година. Докато дойде в окръжния, докато се набути съдията да напише да го прекрати, да го върне и отново да се завърти без всякакъв смисъл. Но

важното е да не се работи, да се води, че са съдии! Да получават хубавите заплати и да се разхождат из коридорите. Да пият кафе и да разискват клюките в съда и в града.

С.С.: Малко прехвърлихме във времето... Това са следващите неща, за които ще говорим. А за самия ни стаж: ние когато бяхме стажанти, от седем и половина сутринта се започваше работа и ние сме в седем и половина в съда. Маргарита отначало почна в Стара Загора, после отидохме и двамата в Ямбол, стажувахме в Ямболския окръжен съд. Държеше се и ние сме били точни – в седем и половина на работа, на обяд обедна почивка и до колкото се работеше, до пет и половина часа следобяд. И си изпълнявахме работата, която ни се възлагаше. Защото ние имахме полза от това нещо. Аз съм казвал на моите стажанти: „Това, което сте пропуснали в университета – защото в университета някои неща не можете да ги разберете, не можете да ги осмислите – по време на стажа е моментът. Като мине едната година и като ми влезете в залата като адвокати или юрисконсулти и не знаете, няма да ви оправдая, защото е можело през тази година вие да го научите.“ Друг е въпросът, че след това съкратиха стажа на шест месеца, че на три месеца, че въобще взеха да не идват. Председателите на Окръжния съд не следят кой стажант е редовен, кой не, съдиите-патрони не са достатъчно взискателни, добросъвестните колеги от тях са малко. Това също допринася за слабата работа по-нататък на юристите като цяло и в частност на правосъдната система. Та така, стажът мина нормално. В Ямбол имахме много добри патрони. Тогава беше малък окръжен съд, но от елитни съдии. Благодарни сме, че сме стажували при тях. По-късно всички те отидоха в София като членове на Върховния съд или на Главна прокуратура. Например моят патрон Г. Господинов стана зам.-председател на ВС. По него време там бе и Любен Корнезов, той една година преди нас бе завършил, но бе станал веднага районен съдия. Също и с него сме контактували и сме много доволни. Говоря за чисто професионални въпроси, не за политически, защото по него време нито се говореше, нито можеше да се зачекват такива теми.

М.С.: Както следването, така и стажът ни мина, по този сериозен начин.

А после имаше ли разпределение?

С.С.: Имаше, но тя се отърва, защото през това време роди голямата ни дъщеря, а мен ме разпределиха тогава тука съдебен изпълнител. И така дойдох в Стара Загора. Малко след това и тя дойде с детето.

Ами, има справедливост: Стара Загора е между Ямбол и Казанлък.

М.С.: Така се случи по някакво съвпадение.

С.С.: Е, не я обичаме ние, казанлъчани, Стара Загора. Да ви кажа защо не я обичаме: Казанлък не е от малките градове, той е най-големият неокръжен град. Но понеже винаги сме били под похлупака на Стара Загора, не можем да се развиваме. Казанлък винаги е бил някъде на 15-16-то място по население, а на 9-10-то място по промишленост, да не говорим за стари културни традиции. Но понеже не е окръжен град, например кореспондентите на средствата за масово осведомяване са в окръжния град и те говорят за окръжния град, не говорят за околията толкова. Казанлъчани много малко идваха в Стара Загора да живеят и татко викаше: “Е, не я обичаме ние Стара Загора, ама пък сте по средата – на един час от Казанлък, на един час от Ямбол.”

М.С.: Три години той бе по разпределение тук като съдебен изпълнител. Беше много уважаван. Сигурно вие знаете, той е безспорен авторитет в Стара Загора.

Затова ме насочиха към вас.

С.С.: Всъщност, трябваше да ми осигурят жилище, като доход по разпределение, но не ми осигуриха. Пътувахме повече от година от Казанлък до Стара Загора и обратно, сутрин и вечер с автобуса, докато на нея от предприятието, където започна работа като юриконсулт, ѝ дадох ведомствено жилище и до 2000 г. живяхме в него. През 1991 г. успяхме да го купим.

М.С.: Това беше начинът. Тогава така се определяше животът на младите специалисти. Не е само до нас. Важното е, че където е работил, го уважават. То може да се провери.

С.С.: Няма да говориш за мен.

Нали затова съм дошла, да говорим за вас! Може един за друг да говорите.

С.С.: Аз съм по-пестелив и не умея така да хваля, тя много умее. Това, което не съм успял обаче да го кажа за нея, съм го описал в една статия във в. “Старозагорски новини” и в няколко книги.² (*Разглеждаме книгите.*) Ние сме вече 45 години заедно.

Разкажете сега за вашата юриконсултска практика. След разпределението започвате работа като юриконсулти в две различни предприятия. Аналогични длъжности на две различни места. И за какво разговарят семейство юриконсулти след работа?

² Саранделчев, цит. съч.; Саранделчев, *Думите отлитат, написаното...* Казанлък: Палмира, 2009.

С.С.: Споделяхме си, ние много неща сме си споделяли – за казуси, за взаимоотношения...

М.С.: Познавахме се в гилдията, така да се каже.

Преливаше ли се много от работата в дома?

С.С.: Аз в това отношение съм малко по... много пъти съм пренасял вкъщи негативите от конфликтни ситуации. А колкото и да сме намирали недостатъци, виждаме сега предимството на юрисконсулта. Примерно, фирми хващат адвокати да им вършат правната работа. И много адвокати-тарикати сключват абонаментен договор с тази фирма, получават си заплатите, без да вършат работа – и то с огромни хонорари. Докато юрисконсултът, той е там всеки ден, той научава всичко в предприятието: и технологичен процес, всичко от входа до изхода. Наред със специфичната правна работа, за която се ходи в съд или арбитраж, постоянно те занимават със съвети, най-различни неща...

Разкажете за някой по-особен казус от онова време, който сте запомнили.

С.С.: Аз не само от юрисконсултските, а и от съдийските години не мога да ви кажа, защото имам това добро качество да забравям казуса след като приключа с него. Минава и заминава.

М.С.: Иначе няма как. Идва следващият случай. Отдаваш се на него. Работиш, влагаш всичко и после вече – минало и заминало.

С.С.: Иначе това е изключително натоварващо, да помниш дела и т.н. Минава и заминава.

А арбитражът?

С.С.: Арбитражът беше изключителна институция. Аз винаги ще говоря за нея с възхищение. Дали заради това, че попаднах на хора, които бяха изключителни. Но и самата институция беше такава, че там не се привнасяше никакъв политически акцент. Защо искаха в прокуратурата и в съда да бъдат партийни членове? Защото там обикновено се преплитаха интереси: да кажем, някой говори вицове, трябва да бъде осъден. Или пък ще хванат партиен член, който краде и трябва да бъде наказан – ама по-меко... А в арбитража се гледаха спорове между юридически лица, тоест стопански субекти, и не се преплитаха лични съдби. Там при нас не се месеха партийни комитети. Гледахме си чисто правната работа, както и един юрисконсулт примерно си гледаше чисто правната работа. Ама юрисконсултът се занимава и с трудово-правни въпроси, а в арбитража със стопанско право и бе една изключителна организация, създадена от тогавашния главен арбитър проф. Чудомир Големинов,

той след това стана академик. Той беше създал такава организация, че в държавния арбитраж делата се гледаха максимум един месец от предявяване на иска до решението. Иначе, в края на всяка седмица, в петък следобяд, се изпращаха до Върховния арбитраж сведения по телекса. Тогава нямаше факсове, нямаше други работи. По телекса: кой арбитър колко дела е решил през седмицата, кои са в срок, кои са просрочени и ако са просрочени, какви са причините за това. Тъй че се работеше като машина. Когато ти обжалват делото, отива в рамките на няколко дена горе във Върховния арбитраж, там го решават за един месец. Тоест, за два месеца се разбира какъв ще е крайният резултат. Когато нас арбитражите ни прехвърлиха да работим към съдилищата и отидохме там, разбрахме, че при тях работата е съвсем различна. Протяжна работа, с месеци не се обръща внимание едно дело кога ще се образува, кога ще се реши... Просто бяха свикнали на друг начин на работа. И ние отначало се хванахме за главата. Постепенно на някои от колегите им хареса този начин и се приспособиха към него. А на такива като мен и Маргарита, които не се примириха до последния си работен ден, гледаха като странници.

Това само въпрос на организация и контрол ли е?

С.С.: И на вътрешно чувство за отговорност и дисциплина. Трябва човек в себе си да го носи това нещо, иначе няма оправяне. Защото и между арбитражите – не в нашия арбитраж, но някъде из страната имаше какви ли не.

М.С.: Но има и неща, които способстват за деморализация, демобилизиране, отбягване на работата. В тая връзка не знам дали тук е мястото да кажа какво имам предвид: че сега един районен съдия много бързо може да добие ранг на член на ВКС и ВАС, а не бе така преди. Моят съпруг има цяла... не теория, но много задълбочени знания в тая връзка. Иначе, ако имаш съзнание, на мен ми е все едно дали 200 лева ще ми дадат... – знам, че може би няма да ми повярват – хайде, не 200, а 500 или 2500 лева, пак ще работя по същия начин. И пак няма да получавам подкупи. Това е въпрос и на възпитание в семейството, на изградена ценностна система. Просто, ще умреш от глад, но няма да го направиш, защото си такъв. И затова моят съпруг (*към него*) разкажи все пак, ако нямате нещо против?

Разбира се, нали затова съм дошла.

С.С.: Да не излезе като някаква хвалба... Ето сега има отчетно събрание на Окръжен съд – Стара Загора за предходната 2016 г. Ние вчера разбрахме, че отчетният доклад на председателя на Окръжния съд е излязъл на интернет страницата и го прочетохме. Там има един раздел за материалната част – сграда,

кабинети – и пише, че кабинет еди-кой си, в който тя работи през цялото време от 1992 г., до пенсионирането си е ремонтиран в края на 2016г., “за да може съдията, който работи там, да работи по-добре“. Тя не пожела да го ремонтират през целия период, когато работи там. Защото, през няколко години в съда – ремонти. За 24 години кабинетите няколко пъти бяха преоборудвани, въпреки че старите мебели си бяха годни. Уж ги бракуват, някъде отиват. Държавата дава излишни пари. Нейният кабинет за толкова години не беше преоборудван, използваше стари мебели, но тя едно дело не е забавила повече от едномесечния срок, който е законният срок. Много рядко отменени решения, въпреки че е работила в нереновиран кабинет и без нови мебели, подменени няколко пъти. При мене се случи същото. Аз бях заместник-председател 15 години, но въведоха така наречената мандатност. Изтече ми мандатът и трябваше да напусна кабинета. И тогава всъщност го ремонтираха. Иначе, ако бях останал, по същия начин щях да си остана със старите мебели. Но това не ми пречеше да работя както трябва, без постановен съдебен акт над определените нормативни срокове. А който не е свикнал да работи, и златни мебели да му направиш, няма полза.

М.С.: Така се получава, че тия, които държат на такива материални удобства, те в същото време най-лошо работят. Не мислете, че ме дразни, че другият кабинет е в бяло като будоар, а пък моят... си личи, че мебелите са стари и протъркани. Лошото е, че работата страда. Авторитетът ни страда. Всички попадаме под общ знаменател. На мен това много ми тежи. Не смея да кажа, че съм съдия, за да не обирам негативите. Защото, вярно е – и така казвам на моя съпруг – остана ми едно удовлетворение. Когато се пенсионирах, ме срещат адвокати и казват: “Вие оставихте празно място.” Казвам си: „ Боже, – аз съм човек вярващ – има справедливост на този свят.“ Ето, тука я получихме. Минаваш по улицата с вдигнато чело. Те и другите ще минат с вдигнати чела, които не го смятат за кусур това, как са работили... Обаче, не е така. Аз с адвокати много не съм контактувала, но той, човекът, иска да дойде и да ми ги каже тези думи: “Липсвате ни, г-жо Саранделчева!” Боже, не мога да повярвам, че тая награда я получих! Това е наградата. Значи, хората са оценили. И знаете ли, хората ни поставят точно на мястото, което заслужаваме. Някои може да си мислят, че ги заблуждават – нищо подобно! Те са поставили всеки на мястото, на което трябва да бъде. Като те срещнат, те ти го казват. Те не те оставят ти да говориш, ти да се представиш: “Аз съм честен, много честен.” Не, те ти казват какво е положението, ти мълчиш и

слушаш само. Всичко се знае, искам да кажа, всичко се разбира. Скрито-покрито няма. Кой къде ходил, с кого се събрал, какво правил, какво жилище купил евтино, на кого ходатайствал и т.н. – всичко. Така че на нас със съпруга ми ни остана тази награда. Но тази награда за нищо не я давам! Казвам ви, Бог ми е свидетел.

С.С.: Да се върна за тези материални облаги. Има колеги, първата им работа: каква заплата ще получават. През пет-шест месеца питат: няма ли да има осъвременяване на заплатите? Хайде, имаше един период по Жан-Виденово време, когато заплатите ни бяха между шест и петнайсет долара, но то за всички се отнасяше. Тогава да, може. Но след това заплатите ни станаха по-добри. Това не е било никой път, магистрати да получават такива заплати, както след 1998-99-та година. Може да го плюят Иван Костов, но той направи необходимото магистратите наистина да се почувстват както подобава. И действително, един магистрат, дори да не му се осъвременява заплатата с години, от другите професии много малко могат да достигнат до това ниво. А някои, вместо да обсъждат колко дела са решили, колко са забавили – “Няма ли да дигнат заплатите?” И то най-вече тези, които са най-зле със сročността и качеството на работата си. Имаше един път, мисля в края на 2001 г., следния случай: председателят на съда ни събра заместник-председателите да ни осведоми, че вероятно няма да има премии на съдиите за Нова година. Казах: “Нямаме нужда от премии!” Другите ми се разсърдиха, как мога да говоря така. А тя (*кима към М.С.*) шест месеца преди да се пенсионира влезе в конфликт с председателя на Окръжния съд, едно младо момче, наш стажант. Избраха го за такъв предната година от ВСС. Вие знаете какъв е ВСС, последният. Там има осем-девет човека на ниво, другите са срам за обществото и за гилдията, и за всичко. Избраха го, момчето, както и да е. То бе отначало вежливо към нас, но когато стана дума за един принципиен въпрос, той се оказа човек, който... други неща защитава. И най-накрая, въпреки че тя е единственият съдия след мене – аз четири години преди нея се пенсионирах – който няма нито едно просрочено дело...

М.С.: То е ясно, като се видят докладите...

С.С.: ...и най-накрая не я отличиха с нищо. Пратиха й един шаблонен хвалебствен адрес от ВСС, който изпращат на всеки пенсиониран съдия. По този повод аз без нейно знание написах на председателя на Върховния касационен съд едно писмо, с което предложих, ако в бъдеще се изпращат такива адреси, те да не бъдат до всички пенсиониращи се, а само до онези, които действително са показали през цялата си професионална кариера висока компетентност и високи резултати. Да

няма уравниловка между всички пенсионирани съдии, защото ще се получи така, че думите в поздравителните адреси няма да отговарят на действителните качества на някои пенсиониращи се, които със системна бавна, некачествена своя работа са „допринесли“ за отрицателното становище на обществото към съдебната система. Своевременно получих отговор и едва тогава споделих всичко с Маргарита.

М.С.: Този отговор ме смути. Бих искала да вярвам на председателя на ВКС г-н Панов. Виждам, че се старее, но можеше по друг начин... А той: „ние ще продължим да изпращаме подобни поздравителни адреси и по-важното е чрез усилия за истинска съдебна реформа да направим така, че сред нас да няма недостойни да получат подобно писмо при пенсионирането си. Убеждението ми е, че в съдебната система не трябва да правораздават хора, които не са почтени, компетентни, отговорни и отдадени на работата си.“ Хубави думи, но как ще се оправят нещата с хора с по 15-20 и повече години стаж, които са несменяеми и успяват било с познанства, било по други начини, въпреки че са срам за съдебната система, не само да не бъдат дисциплинарно наказвани, но и да бъдат незаслужено високо атестирани, хвалени, повишавани, награждавани!

С.С.: Сега при новите изменения и допълнения на Закона за съдебната власт миналата година (те два пъти бяха в рамките на една година) написах свои предложения – това много пъти съм го правил – и изпратих подробни текстове до всички членове на законодателната комисия при Народното събрание, до Министъра на правосъдието и други видни юристи: някои неща, както ги виждам с оглед на моя опит, как да се ликвидира тази уравниловка. Министерството ми изпрати шаблонен отговор с едно изречение: “Дадено е на комисията.” От депутатите никой не ми отговори. Накрая отидоха още по-нататък. Стана така, че всеки съдия или прокурор, който е навършил определен брой години в системата, в случая 15, автоматично, без каквото е да било друг критерий, получава ранг на място “член на ВКС и ВАС”. Тоест, един колега, който е започнал работа като съдия или прокурор веднага след студентската скамейка, на 40 годишна възраст добива ранг на място „член на ВКС и ВАС“, което му дава възможност за една добра заплата.

М.С.: И няма накъде повече да расте.

С.С.: До 65 години какво ще прави, какъв стимул ще има този човек? Навремето това беше много рядко – старият закон, още при комунизма, беше много прав – казваше се “по изключение”, един вид, като награда може да добиеш ранг на място. В рамките на един съдебен окръг един-двама човека имаха най-високия ранг.

А сега какво стана? Ние гледаме, че всяка седмица ВСС присъжда такива рангове и почти всички съдии станаха „членове на ВКС и ВАС“. Все едно в армията всички да имат генералски чин. Парадоксът е и че тези, които забавят дела с по една година, също получават такива рангове! И като се пенсионира някой, включително най-некадърният, ако не бъде награден с личен почетен знак – златен или сребърен – пращат му писмо, както на Саранделчева: “Благодарим ви, че бяхте тъй-тъй-тъй...”

М.С.: Да, “вие изключително съвестно работихте”. И аз като го прочетох, помислих, че за мен лично се отнася това писмо. Ето нà, знаят, оценили са ме. Обаче, викам си, не може да бъде, това са шаблонни писма. И така се оказа. Извинявайте, ама като знам какви колеги имаме – значи, и той ще получи същото писмо! То няма да отговаря изобщо на истината, изобщо! Ако си представяте за какво става дума...

С.С.: Преди да дойде Дандов като председател на Окръжния съд, в този съд нямаше така наречения по-късно „съдийски офис“. Не е вината в Дандов, той по характер е много добър, мек човек. Дойдоха няколко колеги, които обичат да си пият кафенцето на сладък лаф и така им преминава работният ден. Намериха една стаичка, инсталираха кафе-машина, сложиха диванче. Има колеги, оттам не излизат. Може би ви изглеждаме дребнави.

Аз съм малко изненадана, защото за останалата част от обществото понякога изглежда така, сякаш юридическата гилдия се държи по един, как да кажа, високомерен начин: ако не е добро правосъдието, значи, законите не са добри; ако не е добър имиджът на съда, значи, обществото няма правна култура. А това, което вие казвате, е съвсем различно.

М.С.: Може би за пръв път се натъквате на такава откровеност? Какво им е на законите?

С.С.: Че има много недостатъци в законите, е така. Примерно, имаше един стар ГПК, който действаше до 2008 г. Въведоха нов ГПК, който усложни и допълнително забавя процеса. До 2008 г. аз съм се занимавал не само с искиви производства, първа и въззивна инстанция, но и с регистрацията на търговци, кооперации, юридически лица с нестопанска цел. Нас ни критикуваха за бавен процес. Идваха в България най-различни чужденци, уж специалисти и още като слязат от самолета, ги питат: “Кажете какво трябва да се реформира в България?” А той нищо не знае, но чул от посланика на своята държава, който чете в нашите вестници, че слабото звено на България е съдебната система. И без нищо да знае, този наш чуждестранен гост повтаря като папагал: „Трябва да се реформира

българската съдебна система“. Той нищо не знае за нея освен, че трябва да се реформира, защото е много бавна. Бавна е, да. Защото имаше Държавен арбитраж, който, ако не го бяха закрили през 1991 г., щеше да работи и по тия закони и за месец-два щеше да решава делата. Критикуваха ни, че примерно, много бавно става регистрацията на фирми. Тука, в Окръжен съд – Стара Загора бях заместник-председател 15 години, ръководител на Търговското отделение и въведох организация за три дена да ги регистрираме. В началото беше по-бавно, но полека-полека внесохме организация – за три дена. Още преди да бъдем приети в Европейския съюз, излезе една справка от някакъв представител на ЕС, и то на официално европейско равнище. В нея се посочваше, че най-бързата регистрация на фирми ставала в Ирландия – за една седмица. И дават справки за другите европейски държави за колко време става регистрацията: във Франция – 50 дена, в Германия – 40 дена, в Англия – едни-колко си дена и т.н. Значи, ние в Стара Загора имахме по-бърза регистрация от най-бързата в Европа. Но нас критикуват, българите, не себе си! При нас било бавно правораздаването. През 2006 г. имах щастието от Министерството на правосъдието да ни пратят мен и още четирима български съдии в Белгия да се запознаем с устройството на техните специализирани търговски съдилища – нещо като арбитражите тука едно време, но съдилища. Белгийците ни разясняват, тъй-тъй-тъй, със самочувствие. Имат право хората, защото нали ние в техните очи според пропагандата сме своеобразни аборигени на Европа. Накрая ги питам: “За колко време решавате делата?” – “Ами нашата инстанция средно 7-8-9 месеца, другата инстанция още толкова.” Чакайте! При нас, в Търговското отделение на Старозагорския окръжен съд, за три месеца максимум ги разглеждаме и решаваме и аз мисля дори, че е бавно. И тези, които ни критикуват, казват, че е бавно. Защото има такива колеги и колежки, които ги решават за по една година след последното заседание, но аз не говоря за тези хора, аз говоря за такива, които работят както трябва. А каква стана работата: дойде 2007 г., дават един милион лева за нов ГПК. И ни натрапиха един нов ГПК, който сега, каквото и да правиш, нещата ще отидат пак към 6-7 месеца, примерно. А който е недобросъвестен – години.

М.С.: Пак ще ви кажа: ако си върши съдията работата ден за ден, няма да е така. Пак няма да е бавно. Но ако ти държиш делото при себе си един месец, и влизаш и излизаш, а то не мърда – как да стане тая работа!?

Добре, но не мислите ли, че все пак от 90-те години насам стана по-сложно, не само съдилищата станаха по-натоварени, а и самата правна материя се усложни? По-сложно стана правораздаването.

С.С.: Имаше навремето преди 1989 г. следното: събира се всяка година Политбюро, дават някакви директиви, събират се на съвместно съвещание Централният комитет на БКП и Министерският съвет и приемат „нов икономически механизъм“. Чували ли сте това понятие? Всяка година беше все „нов“ и „нов“ механизъм, всяка година. Аз 12 години съм работил по това време като юрисконсулт и арбитър – всяка година все нов икономически механизъм. И един ден тогава ни дойде на гости в Стара Загора Димитър Гочев, вероятно го знаете, през 1994-2003 г. бе съдия в Конституционния съд, а през 90-те години бе първият българин в Съда в Страсбург. Той по него време бе държавен арбитър в София. Говорим как е, шо е. И той казва, че срещнал в София до Халите един бивш главен арбитър на Върховния арбитраж. Онзи го попитал: “Митко, как сте?” – “Как да сме, другарю еди-кой си, пак сме в първи клас!” Тоест, започваме пак от нулата да учим новите закони, нови постановления и т.н. Това бе всяка година. Преди да отида в съда, ние работехме с 22 тома т.нар. „нормативни материали“. Тогава нямаше интернет и тези сини сборници, издавани от Министерския съвет вероятно не ги знаете, всеки месец идваха, за да ги подменяме. И всеки ден аз бърникам и чета. Защото се работеше с хиляди нормативни актове, много от тях непубликувани в “Държавен вестник”. Тогава имаше такава практика. Но тези нормативни актове идваха и всеки ден аз си бода очите да чета, да ровя. Прехвърлиха ни да работим в съда и добре, че си носех 22-та тома нормативни актове. Колегите, съдии, които заварихме там питат: “Какво е това?” – “Това е еди-какво си.” – “А! Ние не ги знаем.” Те работят само със Семейния кодекс, Закона за наследството, ГПК, Закона за собствеността, Закона за задълженията, НК, НПК – десетина закона. Давам тези пояснения, защото един ден, когато такива като мен си отидат от този свят вероятно незнаещите действителното положение с многообразието и сложността на нормативните актове през предходните 50-60 години ще изтъкват колко е сложно през последните 20-25 години. Действително, след 1989 г. се усложниха нещата по други причини. Дойде една партия на власт, измени законите. След това друга партия на власт – пак ги промени и т.н. Но това не пречи, ако човек си е на мястото, да ги следи. Не може изобщо това да бъде пречка.

Правната култура: действително, че не всеки път се оценяват нещата, както трябва, особено от един правно неграмотен човек. Но основното, което си остава, е субективният фактор в правораздаването. Ако нещата са на мястото, ако хората, които правораздават, са качествени, ако имат чувство за отговорност, ако имат дисциплина, ако са честни, нещата ще вървят, въпреки това постоянно изменящо се законодателство, въпреки правната неграмотност на хората. Устата на хората не можеш да ги затвориш, действително, защото, както и други са ви казвали, единият винаги губи в съда. Но това не пречи всеки съдия или прокурор да си върши работата както трябва и най-накрая, въпреки че този и онзи те е гледал накриво, ето: и нея, и мен ни срещат адвокати, които до вчера са ни гледали накриво там, като сме на банката и с тогите, но той знае вече, че човекът пред него е принципен.

М.С.: Причините за неблагоприятията на съдебната система са в хората, които правораздават. Това ще го твърдя винаги. Не в законите, а в хората, които ги прилагат. Защото няма достатъчно честност, няма достатъчно принципност, влияе им се от разни съображения, интереси, връзки... Не можеш да упражняваш съдийската работа и прокурорската, ако не си принципен човек.

Споменахте за влиянието: през годините на вашите кариери как стоеше въпросът с независимостта на съда? Сега много се говори за това. Какви са били зависимостите, ако ги е имало, как са се променили? Какви са начините на вътрешен контрол, какви са формите на външен натиск?

С.С.: Пак всичко зависи от човека. При нея и при мен не е имало случаи някой да идва да ходатайства, затова защото те нещата се носят във въздуха. Знае се кой съдия какъв е. Примерно една нашумяла в последно време колежка – софийски съдия. Преди да стане съдия, тя бе адвокат в Стара Загора, но тя при мен по дело не е влязла. Тя знае, че при Саранделчев и при Саранделчева номерата не минават. Като дойде дело, по което тя е адвокат, преупълномощава друг. Но през това време често влизаше в някои други съдийски кабинети, защото знае, че там работите ще минат.

Та, сега за влиянието. Значи, това е – при нас влияние е нямало. Между другото, аз като бях съдебен изпълнител – държавен, тогава нямаше частни съдебни изпълнители – един-единствен случай, аз съм го описал тук в книгата, за Нойко Станилов.³ Някаква мадама с фриволно поведение, осъждат я, трябва да опразни ведомственото жилище, в което живее и аз трябва да отида да изпълня съдебното

³ Саранделчев, *111 юристи...*, с. 126-128.

решение. Обаче, викат ме в Градския комитет на БКП заедно с този Нойко, който е бивш политически затворник, много честен човек и, като пенсионер вече, е юрисконсулт на предприятието, което е взискател по изпълнителното дело. Единственият случай, когато първият секретар каза, мазничко: “Ама тази жена, тя е самотна жена, как ще я оставите на улицата...” Аз му казвам: “Другарю Табаков, аз всеки ден изваждам от жилища по няколко случая, вече трета година съм тука. Защо досега не сте се заинтересували за другите, които съм изкарал?” Той така ме гледа (*мръщи се*), вика: “Да-да, ние не можем да се месим на съда. Свободни сте.” Излизаме с Нойко Станилов, той преди това наказан по партийна линия, въпреки че е политзатворник. Излизаме вече и партийният секретар на прага вика: “Нойко, остани.” Нойко остана, а аз излизам от кабинета му. Неговият секретар беше един бивш военен, полковник. Този полковник вика: “Как може да се държите така с първия секретар на партията!” Както и да е, излязох, изчаках Нойко Станилов. След малко Нойко излезе почервенял от възмущение. А дъщеря му бе съдия. Партийният секретар му казал: “Нойко, сега ако не си оттеглиш искането за опразване на жилището, аз ще намеря начин при следващите избори – тогава имаше формални избори за съдии – дъщеря ти да не бъде предложена за съдия.” И така стана. Това е единственият случай. Иначе, нито като арбитър, нито после като съдия някой е правил опит да ми се намесва. Никой не ми се е намесвал в нищо, но че е имало и има давление при някои колеги, съм чувал. Другият начин за влияние е чрез израстване в кариерата: навремето бе по партийна линия израстването, после започна да става по тоя начин – ако си угоден, ако изпълняваш на този или на онзи отгоре, ще израснеш. Това е влиянието, по този начин. Така се избират много от ръководителите в съдилищата и прокуратурите. Намерете концепциите на тези, които кандидатстваха преди две години за председател на Окръжния съд – Стара Загора. Най-слабата концепция е на този, когото избраха. Въпреки че беше наш стажант, културно се държеше с нас и ние сравнително бяхме доволни, че е той. Но се оказа, че не зае принципна позиция, когато трябваше.

М.С.: Ама те не могат да се разделят нещата – какъвто си като ръководител, такъв си и като човек, като същност. Те не са различни. Не може да станеш с връзки председател, а после да бъдеш принципен. Не се получава така, не става. Същото продължава: една апатичност, нежелание... леко така, да мине, да е председател там, да урежда, да се обажда този и онзи, да се влияе на когото трябва... На когото мине, нали, защото не винаги минава. Аз да ви кажа, на мен също никой не се е опитвал да

ми влияе. Толкова сме бодливи, че никой не се е опитвал да го прави. Разбраха го и толкоз. Нито адвокати в стаята ми са влизали да ми въздействат, нещо да искат – не. Ами те виждат какво е, те разбират. В други кабинети влизат и излизат. При нас нямаше такова нещо.

С.С.: Аз си възприех пък една позиция, като си вляза в кабинета, ударя ключа и край. Защото кабинетът ми бе на място, където имаше голямо движение на хора. А и някой път – аз го разбрах може би няколко месеца след като станах съдия – влезе адвокат, затвори вратата: “Здравей, как си? Добре ли си? Хубав ден, приятна работа!” и излезе. А после разбирам, че на такива адвокати клиентът чака някъде встрани, и той: “Ето бе, аз се познавам с този съдия, уредих работата!”

Я, каква била работата! Етюд за пред клиента.

С.С.: Оттогава – ключът. Щрак и край. Няма чукане, ако някой много настоява – на вратата, на прага. Съдията не приема.

М.С.: Имаме табели “Съдиите не приемат и не дават консултации” на всички врати. Ама колко се съобразяват с тях...

Нещо, което питам всички, с които разговарям: кои са били най-големите ви удовлетворения и най-големите разочарования в професията?

С.С.: За мен удовлетворението е било, като започна да решавам едно дело, то те увлича. Ето примерно внучката сега учи стереометрия. Аз не съм бил математик, но тази част на геометрията ми е много приятна, интересна ми е. Когато съм бил в техникума, не съм бил добър по математика, съвсем откровено го казвам, но е имало периоди в ученическия ми живот, когато ми е доставяло удоволствие като почна да решавам една задача. Сега си го спомням, когато някой път помагам на внучката със задачите. Същото е с казуса. Като влезеш в едно дело, то ти прави удоволствие. Даже много колеги викат: “Ейй, туй дело страшна работа!” А то просто е удоволствие да почнеш да разплиташ, да разсъждаваш, да четеш нормативни актове, правна теория, да твориш... Аз съм го писал и в книгата, в предговора ще намерите. Много пъти едно дело, това си е... научен труд. Някои са много елементарни, но някои пъти...

М.С.: И тогава е удоволствие, когато е трудно! Но, за когото доставя удоволствие. Защото за някои от по-младите ми колеги съм сигурна, че са се чудили, когато им кажа какво удоволствие изпитвам, когато разреша един спор. Виждам по погледите им, че това е толкова далече от тях, сигурно са си казвали: “Тази жена ум няма в главата си! Сигурно няма други интереси, туй е всичко.” А въобще не е така. (към С.С.) Аз се радвам, че точно така го каза. Наистина се замислих, но да – това ми

е било най-голямото удоволствие и ви го казвам с цялата си искреност. Когато разреши един спор, когато имам чувството, че съм го разрешила правилно. Може някога да не е било правилно, може да съм се заблудила, но винаги съм можела да дам отговор защо така съм решила. Понякога съм имала проблеми с такива колеги: “Така предлагам.” Питам го, защо така: ти трябва да се мотивираш. Ние сме в троен състав, заедно работим. Той ми казва: “Така.” – “А не, така не може, трябва да кажеш защо.” И не може да се мотивира. Затова винаги съм казвала: може да греша, но мога един час да обяснявам защо така съм решила. Защото съм се блъскала, защото съм го гледала и отгук, и оттам, всякак. И пак може да сгреша. Обаче съм вложила много усилия и съм го мислила от много страни. Това е радостта на съдията – да решава делата, да има резултат, да стане в срок. Знаеш, че хората чакат това решение, да не го протакаш. И знаете ли, винаги, когато влизах в заседание, си представях хората, които ще дойдат. Как са спали през нощта, какво са мислели, като знам от получаването на призовката какво вълнение вече се е зародило в тях. Аз се поставям на тяхното място. Още като ги погледна, виждам напрежението в тях. И примерно, казвам: “Не се вълнувайте, спокойно! Ще изясним нещата.” Според човека, защото има и агресивни. Старая се да внеса успокоение: “Чакайте сега. Разбирам състоянието ви. Обаче изчакайте, ще изясним нещата.” И у много хора съм виждала как спада напрежението. Поражда се едно доверие, една надежда към теб. И съм казвала на младите колеги: трябва да решавате всяко дело, поставяйки се в положението на тия хора. Представи си, че това е майка ти, баща ти, брат ти, сестра ти, детето ти...

С.С.: А не като някакъв конвейер, като една безразлична машина. Знаете ли, аз съм бил на семинари с американски съдии. Там не можеш да станеш съдия преди да си навършил 40 години. Трябва да имаш житейски и професионален опит. Ние двамата, и тя е била юрисконсулт, и аз. Подготвяли сме се за дела, заставали сме там, в съдебната зала, пред съдебния състав. Друг е въпросът и за житейския опит, който всеки от нас е имал. А какво става сега? От студентската скамейка, без никакъв стаж, хоп! – съдия.

Но нали ги назначават за младши съдии, и то след изпит?

С.С.: Да, да, обаче аз говоря за следното: той може да е най-добрият професионалист, да е бил отличен студент, да си е издържал изпитите... Но той няма семейство още, а развежда, решава съдбите на хората. Няма деца (хайде, това е малко по-друго), а ще решава родителски права, въпроси за деца. Не е влизал в

предприятие, а решава дела за трудови злополуки. Затова трябва да си горял, да си ходил, животът да те е поочукал... И не случайно в някои от тези държави, колкото е по-възрастен съдията, не го смятат, че вече е изкуфял, че да го пенсионират. Тук въведоха възрастта 65 години, пак бива, добра е възрастта. Но примерно в Съединените щати до безкрайност стоят съдиите.

Другото удовлетворение: досега говорихме като съдии. Като юрисконсулти, да кажем, пак: подготвяш се добре, отиваш, защитаваш, като е в твоя полза делото, също е удоволствие. В предприятието те срещат, поздравяват те... Не е вярно, че е все едно, понеже са държавни предприятия; важно е каква ще е печалбата на това предприятие, оттам премии да получи колективът. И казват: “Това дело го спечелихме, спечелихме еди-колко си хиляди лева.” Така че, и това е удовлетворението.

Пък в съда решиш го делото, но след това виждаш, обжалват го на по-горна инстанция. Когато попадне на умни, добросъвестни колеги, те самите те хвалят в мотивите на своето решение. Това също е удовлетворение. Друг е въпросът, че тази мърлявщина се мултиплицира и в по-горните инстанции.

М.С.: Във върховните съдилища се държат все още на сравнително добро ниво. Не са съвсем зле.

С.С.: Преди години срещам един главен счетоводител на едно предприятие, възрастен, и той казва: “Ти си решил делото на моя позната от някаква фирма, ама как си го изпипал! А едно друго си решил не в нейна полза, ама тя пак е доволна от тебе.” – “Ами това, което не е в нейна полза, да го обжалва?” – “Аа, ние знаем, на Саранделчев не се обжалва дело, защото като отиде горе, го потвърждават. Не могат за нищо да се хванат.” Такива думи също са удовлетворение.

Това е най-голямото признание: страната, която не печели, да признае вашето решение. Всъщност, Старозагорският съд е един от големите и доста натоварените. Имаше ли някаква специализация?

С.С.: Да, имаше. Моята е в търговското право, а нейната – гражданско. Търговското право бе разглеждане на спорове между юридически лица, дела по несъстоятелност, регистрация на фирми, кооперации, сдружения с нестопанска цел и т.н. С наказателно право не сме се занимавали. Като юрисконсулти много рядко се е случвало – ако някой служител е направил нещо, трябваше да се явим като т.нар. граждански ответник.

М.С.: И с административни дела съм се занимавала, преди да открият административния съд. Данъчни, други – беше разнообразна материята, но хубава. Така се потопих в нея.

С.С.: За натовареността: да, Окръжен съд – Стара Загора действително е един от натоварените. Но аз гледах сега отчетите: от година на година намаляват делата. И като бройки на един съдия са няколко пъти по-малко, отколкото през 90-те години. Сега е няколко пъти по-малко работата. По 7-8-9 дела на месец да се падат на един съдия – това е нищо.

Но тогава, 90-те години, е бил много особен период заради реституцията.

М.С.: Да, реституцията беше тогава и беше натоварено. Но той мина, този период.

С.С.: Освен това бяха свикнали за щяло и нещяло да се съдят. Сега пък има едно отдръпване в това отношение.

Дали това отдръпване има връзка с доверието в съда?

С.С.: Не знам. Може би по-скоро високите такси и високите хонорари на адвокатите имат значение. Пък и захитряха някои бизнесмени, примерно ако говорим за търговските дела. Преди още бяха нови бизнесмени, които не бяха свикнали с този вид спорове и имаше адвокати, които ги заблуждават: дай сега ще се съдим... Ликвидираха юрисконсултския институт, защото всички станаха адвокати. Адвокат да си е много по-добре. Обаче много от тези бизнесмени захитряха и си казват: „Защо да се съдим, дай да се договорим, да уредим по доброволен начин спора“. Това беше основното на държавния арбитраж едно време, да предотвратяваме спорове. Събирахме много пъти страните, за да видим какви са им противоречията и да ги уредим, преди да дойдат при нас да разглеждаме някое дело. Това е т.нар. медиация. След това аз минах по този път, бях между първите, които получиха удостоверение за медиатор. Обаче забраниха на съдии и прокурори да бъдат медиатори. Американците дойдоха и казаха: ето, така е. Казвам, ние сме го правили това като арбитри. Извикваме ги и те сключват т.нар. извънарбитражно споразумение, след като сме положили усилия да ги споразумеем.

Аз нямам повече въпроси. Говорихме за всичко, което си бях намислила.

С.С.: Аз съм подготвил и една книга с интересни случки – някъде стотина случки, кратки разказчета. Освен това съм събрал материал и целта ми е да напиша история на правораздавателните органи в Казанлък, Стара Загора и другите градове в нашия съдебен окръг от Освобождението до наши дни. Да остане памет за

правораздаването, което не виждам някой друг да се е занимавал и да го е направил. И освен това: не се уважават бивши колеги. Не говоря за нас, не говоря за Старозагорския съд, въобще – да се изгради една традиция, да се уважават тези хора. Това, което съм направил в книгата, това е един поклон пред тези хора.

Разкажете една от тези случки за край на разговора.

С.С.: Книгата ще излезе след няколко месеца и ще ви изпратя екземпляр. Започвам с първата случка. Разпределят ме като млад специалист-юрист за съдия-изпълнител в Стара Загора. Аз се въртях доста време, между другото, докато дойда тука. Защото тази беше най-неблагодарната работа и най-ниско заплатената. Отивам, тогава съдът беше тук в една стара сграда, съдебно-изпълнителната служба – на таванския етаж, той около два метра висок. Представям се на колегата, който ще ми е ръководител всъщност. И той започва да ми говори: “Тъй-тъй, като ви мине разпределението, бягайте, защото аз не можах да избягам, исках да стана съдия и когато разбрах, че се овакантия място за районен съдия, написах си автобиографията, дадох я, обаче ме извикаха в Окръжния комитет на БКП и ми казват: “Тука сте пропуснал нещо.” Това не го пиша в случката, защото тя е кратка, но в книгата ми го има. Иван Радев се казваше този съдия-изпълнител.⁴ “Пропуснал си нещо, Радев! Пропуснал си, че като ученик си бил бранник! Как искаш да ставаш съдия!?” – “Ама аз тогава, майка и татко ме накараха, защото бяхме бедни, а в организацията на бранниците им осигуряваха хубави униформи...” – “О, о, това е фашистка организация, ти си фашист. Не може да станеш районен съдия!” И не могъл да стане никакъв друг. “Затова ти бягай, като минат годините на разпределението, бягай” – ми говори-говори човекът. Между другото, бюрото, на което седях, бе от края на XIX век. Скърцащо, проядено. Един скърцащ стол, закачалката ми бяха два гвоздеа. Питам: “Бе, другарю Радев, откога работиш тука?” – “От 25 февруари 1956 г., точно 20 години.” – “Двайсет години все на едно и също работно място!?” – удивлявам се аз като имам предвид, че не е избягал толкова време, въпреки неудовлетворението си от тази работа. – “А, не на едно и също работно място. В началото бях там, дето си ти сега, на онова бюро. И като се пенсионира шефът ми Йовчо Кусев, дойдох на това работно място.” (смях) А пък случката е за безсмислените отчети. На всеки три месеца се пишат отчети (сега е един път в годината, тогава бе на три месеца): кой какво направил, що направил и

⁴ Саранделчев, *111 юристи...*, с. 110-111.

най-накрая има раздел за материалната част. И той пише: “За да има стимул младият колега Саранеделчев, да му се закупи едно ковъорче зад гърба,” – защото отзад е една варосана стена и като се облягах, винаги имах бяло петно на гърба на сакото. И той: “Едно ковъорче. Освен това, една кантонерка,” – не знам дали знаете какво е това. Защото всичките ми папки, учебници бяха на бюрото. “Една кантонерка, за да си слага книгите и едно малко портманто, защото на два гвоздеа си окачва връхните дрехи.” И всеки три месеца той го пише това. Вече дойде време аз да си тръгвам, той пак пише на машината тримесечен отчет. “Абе, майка им мръсна на тези горе, те не го четат това нещо, те го хвърлят в кош! Аз сега ще взема да ги напсувам вътре и никой няма да разбере, че съм ги напсувал.” (*смях*)

Много ви благодаря!

С.С.: Ние сигурно ви „надухме“ главата с толкова много неща. Не знам дали сте ги чули от други, защото ние, българите, обичаме някои неща да ги завоалираме. Пък и си зависи от човека.

М.С.: Както искате, така го приемете, но не можехме да не ги кажем тези неща, като ни питате. Ако не ни бе питал някой, щяхме да си мълчим (*смях*). Но ние сме щастливи, че работихме тази работа. Да. Аз съм щастлив човек. Това е.